

A továbbiak folyamán folytatni kell a szocializmust építő nemzet kultúrhagyományában való elmélyedést: konkrét feladata a Mickiewicz művének és a lengyel reneszánsz irodalomnak további feldolgozása.

Zólkiewski beszámolójának végén megállapítja, hogy a lengyel irodalomtörténészek nem pocskolták el az elmúlt évtizedet a tudomány fejlődése szempontjából. Annál többet kívánhatnak tőlük a közel jövőben. Rámutat arra is, hogy most már nemcsak a régi gárda dolgozik, hanem sok fiatal (a *Pamiętnik Literacki*-ban megjelent tanulmányok felét fiatalok írták). Ez jó reménnyel tölti el a jövőt illetően. A fiatal kutatók további képzését a népi Lengyelország biztosítja. Az Egyesült Lengyel Munkáspárt II. kongresszusa az egész lengyel nemzet kötelességévé tette a magasabb életszínvonal megteremtését. Magasabb életszínvonal magasabb kultúr-színvonalat is jelent. A tartalmában új nemzeti kultúráért folyó harc nemcsak az alkotók dolga, hanem a kritikusoké is. A II. Kongresszus által kiszabott kötelesség az erőfeszítések megsokszorozásával — az irodalomtörténészekre is vonatkozik, — fejezi be tartalmas beszámolóját Stefan Zólkiewski.

Kétségtelen, hogy a lengyel irodalomtörténeti kutatás az elmúlt évtizedben óriásit fejlődött és nagy — számunkra is tanulságos — utat tett meg a marxista tudomány felé.

Csorba Tibor

Horváth János: Árpádkori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954

Horváth János könyve régi és igen érzékeny hiányt pótol. A rímes és ritmikus próza nyomozása a középkor írott emlékeiben külföldön már régóta folyik és a szöveg-, valamint forráskritika egyik nem jelentéktelen eszközévé vált. E két prózafaj pontos fogalmi meghatározása, elterjedésének — időben és térben —, valamint változatainak lemérése és számbavétele, ezek eredményeként értékelésük, alkalmazási lehetőségeik megállapítása, ma már — nem magyar viszonylatokban — véglegesnek és megnyugtatónak mondható. Nem így nálunk. Rácz Elemér úttörő vállalkozása, majd Perényi József igen figyelemreméltó tanulmánya után Győri János használta fel valóban érdekes módon Anonymus *Gestájának* egyes kérdéseivel foglalkozó művében. (*Gesta regum — gesta nobilium.*) E kisszámú és korlátozott kutatási-terű kezdeményezés után látott hozzá Horváth János középlatin filológiaiánk érdemes munkása, hogy nem csupán az okleveles gyakorlatban, mint Rácz és Perényi, nem is csak egy bizonyos, bár igen jelentős elbeszélő forrásban nyomozza ki a rímes és ritmikus próza hazai meggyökerezését és próbálja ki a velük kapcsolatos ismeretek kritikai erejét. Nem kétséges, hogy a szerző ez ismeretek használhatóságát az árpádkor latin irodalmának tanulmányozásánál igen nagyra becsüli, sőt legtöbbször döntőnek tartja. Forrásaikkal kapcsolatos mondanivalói, újszerű megállapításai, újdonság erejével ható kritikai fegyvereinek friss villanása sokszor gyönyörködtetőek. Különös joggal mondhatjuk ezt el azért, mert a kísérleti anyag *hazai*. Ezen pedig, a középkori „ékes szókötés” ismeretéből nyert módszerek ilyen terjedelemben, ekkora aprólékosággal és bámulatraméltó szorgalommal eddig alkalmazást még nem nyertek. Igen érthető tehát, hogy az új módszerek alkalmazása nyomán születő új megállapítások meglepően hatnak még olyanokra is, akik a „közbülső kor” a „media aetas” irodalmának és történelmének kérdéseiben bizonyos tájékozottsággal rendelkeznek. Az újdonság erejét még inkább érzik azok, akik a külföld eredményeinek közvetlen ismerete nélkül veszik tudomásul Horváth János megállapításait és esetleg még nyomába is indulnának. Ez új módszerrel kapcsolatban, — mégha az csupán a fellegjáró magyar „neobarokk” tudomány mulasztásait még mindig nyögő, magyar szaktudományainkban új, — mindenképpen helyénvaló egy bizonyos nem lekicsinylő, mert nem bizalmatlanságból eredő óvatosság. Ennek az óvatosságnak hangoztatása azért is helyénvaló, mert úgy véljük, hogy a szerző módszerének használati utasításából a szükséges óvatossági rendszabályokat kifejtette. Ha a továbbiakban a szerzővel műve vitathatatlan úttörő érdemeinek elismerése, lényeges és igen szép egyes eredményeinek elfogadása mellett is, bizonyos dolgokban egyetérteni nem fogunk — és ezt mindig sajnálkozással tesszük — kénytelenségből cselekszünk. Kénytelenségből azért, mert az általa használt módszer stabilitása, valóban célravezető *használhatósága* — nem csupán a mi véleményünk szerint — *bizonyos kautélák elkerülhetetlen használatától függ.*

Egy könyvismertetés célja elsősorban a könyv bemutatása és csak másodsorban az értékelés. Mindenekelőtt tehát az elsődleges célnak igyekszünk eleget tenni. Horváth műve első fejezeteiben kitűnő összefoglalását adja a rímes és ritmikus prózára vonatkozó külföldi kutatá-

soknak, azok jelenlegi állásának. Ezek a fejezetek kiválóan alkalmasak arra, hogy a kérdés lényegével mindenki, még a problémákat eddig nem ismerők is kellő részletességgel megismerkedjenek. Különös részletességgel tárgyalja a próza-ritmus történetében döntő jelentőségű pápai kancelláriai reformot, mely Albertus de Morra mester, a későbbi VIII. Gergely nevéhez fűződik. Róla nevezik a kancelláriai használatú dictament Stylus Gregorianusnak. Mielőtt azonban a ritmikus próza, a mondatvégek ritmizálása a különféle cursusok (velox, planus, tardus vagy ecclesiasticus) szabályai szerint történő alkalmazása révén a XII. század végétől a középkor irodalmában újabb, Horváth szerint abszolút biztonsággal korszakjelzővé vált volna, az ékes prózairás más szabályokat követett. Ez a rímes próza neve alatt foglalódik össze. A két beszéddíszítés egymástól időben — Horváth szerint — határozottan elkülönül. Ezért használhatjuk datálási eszköznek. E kormeghatározó jelentősége révén pedig természetesen, mint a szövegkritika komoly eszköze is számbajön.

A rímes próza ilyesfajta ismeretének lehetőségeivel a szerző bőven él, főként XI—XII. századi emlékeinkben, az *Intelmekben* és a legendákban, valamint Gellért püspök *Deliberatioinak* vizsgálatánál, továbbá XI—XII. századi krónika-irodalmunk képviselőinek nyomozásánál. E stílustörténeti elemek segítségével nyúl felsorolt emlékeink belső szövegtörténetének problémáihoz, különíti el az interpolációkat és állapítja meg oly sokat vitatott írásműveknek időbeli elhelyezését, mint a *Gellért-legendák*. (A nagyobbat a XII. század, a kisebbet a XIII. század elejére teszi.) A rímes próza legszebb hazai emlékeit az *Intelmekben*, Anonymusnál, meg *László király legendájában* igyekszik kimutatni.

A XIII. században a rímes próza gyakorlatot nálunk is a ritmikus próza alkalmazása váltja fel. Horváth igen érdekesen egy sajátos hazai prózaritmus változatot mutat ki, melyet a trispondaicus alkalmazása jellemez. Ez a különleges magyar gyakorlat a XIV. század folyamán Kálti Márk működésében már nem észlelhető. Könyve Anonymus-fejezetében olyan stílus-sajátosságokat állapít meg, melyek a prózaritmus szabályai alól kiugranak, kénytelen tehát tanult, nem a dictamenekből kölcsönzött szövegelemeket feltételezni és ezeket egy hajdani elbeszélő, élszóban terjedő népi epika stílussajátosságainak minősíteni. Érdekes elemzése egyébként nem töretlen úton halad. Főként tartalmi vonatkozásai mások idevágó eredményeivel lényegében egyeznek. Formai megállapításairól alább szövegünk. Saját eredményeként említi továbbá, hogy Anonymus segítségével sikerült egykori énekköltészetünk legjellemzőbb néhány sajátosságának kielemezése és a középkor végétől származó verses emlékeinkkel illusztrálása” (396). Természetesen nem kerüli meg az *Ösgesta* kérdését sem és annak két részét különbözteti meg: a Kálmán korában keletkezett *Gesta Ladislai Regist* és az I. András-kori *Gesta Ungarorum Veteran*nak nevezett részt. E régi *Gesta* szerzőjét is megállapítja I. András *tihanyi alapítólevele* fogalmozójának, Miklós püspöknek személynében. Megállapít ezenfelül még egy III. István korában keletkezett krónikát is mások nyomán. A XIII. század történetíróját Györffy Györggyel együtt ő is Ákos mesterben látja. Nála állapítja meg a jellegzetesen hazainak tartott trispondaicus prózaritmust. A huntörténet szerzője azonban nem ő, hanem Kézai. Határozottan elkülönítő stílusjegyeket kettőjük művében ugyan nem talál. De szembeállításukból kitűnik, hogy „Kézai az oligarcha Ákossal szemben a feltörekvő kisebb birtokos nemesség és bizonyos mértékben a plebejus rétegek történetírójának mutatkozik, mind a huntörténetben, mind a krónikájához függesztett, a magyar társadalom fejlődését ábrázoló *Appendixében*”. Ennek a megállapításának érdemi része egyébként, ami Kézai állásfoglalását illeti, Váczy Péternél, Kardos Tibornál és Györffy Györgynél szintén határozott formában már olvasható. Így szélesültek a stílusra vonatkozó aprólékos megfigyelések, mint a szerző mondja, „középkori történetírásunk legfontosabb kérdéseinek tárgyalásává...” Ezeket látta szükségesnek könyvében Horváth János elmondani. Legyen szabad most ehhez fűzni a magunk mondanivalóját.*

Aligha tévedünk, ha úgy véljük, hogy a most idézett mondatban a szerző műve megírásában követett alapfelfogását nyilvánítja. Azaz: *a stílus vizsgálata révén oldani meg egy szöveg történeti és kritikai problémáit*. Hogy e megoldás eszközei melyek és milyenek, fentebb már bőven volt alkalmunk látni. E felfogását, sajnos, nem fogadhatjuk el, sőt határozottan el kell utasítanunk. Egy szöveg tartalmi problémáinak eldöntésénél *tisztán formai* eszközök igénybevétele, mint a stílusvizsgálat, *nem egyéb formalizmusnál*. A szövegtörténeti, forráskritikai munkánkban a stílus-vizsgálat nem nélkülözhető, és eléggé sajnálatos, hogy hazai viszonylatban annyi évtizedes külföldi gyakorlat után Horváth János könyve még a teljes újdonság erejével hat. Ismétlem: a szövegekkel való foglalkozásnál a stílus, a forma kérdései, a próza-díszítés kérdései nem nélkülözhetők, de csak a tartalmi vizsgálat ismert és bevált eszközei mellé rendelve, mégpedig úgy, hogy a döntő szó mindenkor a tartalmi érveké lesz. A szerző, úgy látszik, ezt az elvet nem ismerte fel teljesen világosan és ezért engedte magát módszere újszerűségétől elragadtatni. Talán nem túlzás ez a kifejezés. Hiszen sok esetben túlhajtott megállapításai, amelyekre elég sok példát találunk, nem is egy tévedése elkerülhető lett volna, ha nem néz mindent a forma szemszögéből. Viszont ez teszi érthetővé azt is, hogy a könyv két legértékesebb fejezete (Anonymus és Rogerius) szinte sajátmaga ellenére, a tartalmi vizsgálat bázisán épült. De ennek az elvnek a követése magával

hozta volna e formai módszer felhasználásánál igen szükséges kautélák magától értetődő alkalmazását is. Igaz ugyan, hogy az utolsó oldalak egyikén maga a szerző ajánlja a kellő óvatosságot. Ez azonban egy nem is egészen erélyesen képviselt elv marad. Gyakorlatban azonban a stílusvizsgálati módszer alkalmazásban és eredményességben határt nem ismer.

E formalista álláspontnak érvényesülését kell látnunk már a könyv címében is. Szerintünk egy irodalom stílusproblémái formai elvek felhasználásának vizsgálatával még nem oldhatók meg. Stílus kialakítására jól tudjuk, nem csupán az iskolaskönyvek hatnak, még a középkorban sem. *A k?nyv témája helyesen a rimes prózn és a ritmi?us próza az Árpádkor latinnyelvű irodalmában.* A következőkben azt kell vizsgálnunk, hogy a most bírált, lényegében formalista alapfelfogás e két problémakör mindegyikében hová vezetett?

Ami a rimes prózával kapcsolatos mondanivalókat illeti, elsősorban a kritikai felhasználhatóság kérdésére kell kitérni. Szerzőnk ismételtén és kellő elismeréssel idézi Harry Bresslau közismert és máig nagytekintélyű könyvét: *Handbuch der Urkundenlehre.* Érdemes megnézni mit ír a rimesprózának mint kritikai eszköznek használhatóságáról az oklevélkritika modern nagymestere. A hely igen lényeges voltára tekintettel németül idézem: „... muss man sich hüten, aus jedem Vorkommen von Reimen in Urkunden auf gewollte Reimprosa zu schliessen. Denn da in der lateinischen Sprache die gleichen Kasus regelmässig die gleichen Endungen haben, also z. B. alle Maskulina der zweiten Deklination im Genitiv Pluralis auf orum endigen, so müssen notwendig, so oft mehrere derartige Formen nebeneinander vorkommen Reime entstehen: gewiss aber haben die Diktatoren der Reichskanzlei, die etwa niederschrieben: interuentu fidelium nostrorum N. et N. venerabilium episcoporum zumeist nicht im entferntesten beachtligt, sich der Reimprosa zu bedienen”. Az első kérdés tehát az, ha egy szövegben rimes részlet merül fel, mennyiben lehet szó tudatosságról. A rendelkezésünkre álló magyar emlékek között egy sincs, amelyik elejétől végig rimes prózában készült volna. Sokukban vannak rimes, vagy rimesnek tekinthető részesetek és ezek között is sok olyan, amelyek Bresslau fent idézett figyelmeztetését a latin grammatika rímképző sajátosságáról ismét megfontolandóvá teszik. Így a 178. oldalon idézett „Sicque omnes fecerunt/ et demonibus libaverunt/ et ceperunt comedere equinas carnes” esetében, továbbá ugyanott „ut episcopi cum clericis et monachis et Christianis interficiantur” (Az idézetek a nagyobb Gellért-legendákból valók). Ilyen esetekben a tudatosság joggal kérdésesnek mondható. A tudatosság kérdése pedig csak a magyar források vizsgálatán keresztül, nem dönthető el. Itt megint parancsolóan merül fel a gyér magyar emlékek európai összefüggésekben interpretálásának módszertani követelménye. Ha valaki a rimes próza használatát „ex professo” tanulta, annak alkalmazását nem egy-két mondat, hanem egész művek, száz és száz oldal erejéig keresztül tudta vinni. Itt a rimes próza divatjának közvetlen és tudatos hatásáról beszélhetünk. A sok közül most csak egy példát. Philippe de Harveng (1181-ben halt meg) művei a *Patrologia Latina* 206. kötetét teljes egészében kitöltik, azaz 1398 negyedret kolumnát. Ha ezt a kötetet bármelyik múltól nyitjuk fel szinte minden esetben, igen kevés kivétellel rimes prózás szöveget olvashatunk. Így col. 833. (*De continentia clericorum* cap. 123.) „Etsi enim in initio non nisi clerici altaris officio fungebantur /cum vel monachi nondum erant vel pauci admodum habebantur/ processu tamen temporis, cum numerus excrevit monachorum/ multa eis sunt concessa quae erant propria clericorum./ „cap. 124.” Denique dignitas clericalis gravari se aliquantulum arbitratur/ si a quovis contumaciter deseratur/ et ipsa non medicriter humilitas monachalis sordescit /si more ancillae contumacis adversus dominam insordescit./ col. 377. *Comment. in Cantica* c. XV. „Amanti non sufficit ad eum, quem diligit mo ntem ire /sed etiam suum verbo eligit prevenire/ et dum illum revisere differt potius quam emittit/ut verbo quidem praecurrente, ire postmodum se promittit.” col. 1006. (*De silentio clericorum.* c. 39.) „Patet quod quibus animarum custodia delegatur/ eisque ur tubis clangant et buccinis, specialiter imperatur /et qui specialiter aliorum sunt rectores/ necesse est ut sint pariter et doctores./” col. 1349. (*De passione s. Salvii.*) „Corpus autem ejus curaverunt sancti, qui remanserunt monachi sepellire (dignamque exsequiis ejus diligentiam impertire/ in ecclesia Petri et Pauli apostolorum, quam aedificaverat tumulantes ipsumque tumulum more fidelium debite venerantes/”. Azt hisszük, ennyi is elég ahhoz, hogy egy tudatosan rimes prózát használó és művelő szerző invenciójának lehetőségeit lemérjük. Ennyi és ilyen terjedelmű rimes tractatus, legenda és levél valóban csak a rimes próza divatjának idején keletkezhetett, kerülhetett kivételre ilyen következetességgel. *Tudatosság és következetesség és ennek megfelelő terjedelmű szöveg jellemző e divat korára. Az alkalmi felbukkanásnak, a véletlen rímelésnek viszont korhatára nincs.* Horváth János is beszél az Augustinus prózájában is megfigyelhető, parallelisztikus mondat szerkesztés által kiváltott ilyesfajta sajátosságokról. Fölöttébb kár, hogy ezt a középkorral foglalkozó kutatók mindegyike által megerősíthető megfigyelést nem nyomatékosabban hangoztatja és kautélaként nem hasznosítja. Erre különben még hamarosan visszatérünk. De nem csak Augustinus lehet példa, még igen sokan mások is a koraközépkortól kezdve. A sevillai Izidor nevét a prózaritmus elméletek ismertetésénél szerzőnk is említi. Jól tudjuk azt is, hogy művei az egész középkoron át olvasottak és tekintélyesek voltak. Prózája nem rímelt következetesen és mindig. Mégis-

találunk nála is mondatszámra rímes prózás helyeket. „... in armorum artibus satis spectabiles sunt et non solum hastis, sed et iaculis, equitande confligunt /nec equestri tantum praelio, sed et pedestri incedunt/, verumtamen magis equitum praepeti cursu confidunt /... Exercere enim sese telis ac proeliis praeludere maxime diligunt/. Ludorum certamina usu cotidiano gerunt. Hac sola tantum armorum experientia lucusque carebant/ quod classica bella in mari gerere non studebant ...” *Historia Gothorum. Recapitulatio* c. 66—70. Ed.: Th. Mommsen, MG. Auct. Ant. 11.) Izidor a VI. század első felében élt, Philippe de Harveng a XII. században, a Horváth János által vizsgált hazai források a XI. és XII. századból valók. Mégis azt kell mondanunk, hogy a rímes próza használatának mértéke és bizonyos fokig a tudatosság tekintetében is közelebb állnak a sevillai íróhoz, mint egyrésztük kortársához, Fülöp apáthoz. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a Horváth által rímes prózának minősített szövegek nem azok. Általában igenis a rímes divatot képviselik. De ritka, alkalomszerű felbukkanásuk a külföldi rímes prózás emlékek mértékével mérve tudatosság tekintetében valamiképpen Isidorus Augustinus és valóban rímes prózás divat között helyezné el ezeket. Azaz: inkább az olvasmányok közvetett hatására kell gondolnunk, másoktól ellesett szövegdíszítő kísérletekre inkább, mint a mesterségbeli jártasságból fakadó önálló és tudatos kezdeményezésekre. Ilyesmi viszonylag még legnagyobb mértékben a *László legendában*, illetőleg a kikövetkeztetett László-Gesta és Anonymus némely helyén sejtethető.

Mindez pedig azt a felfogásunkat erősíti, hogy mindenképpen helyesebb egy szöveg stílusának formálódását egy formulákat oktató könyv feltételezett hatásán kívül még más tényezőkre, így elsősorban az olvasmányoknak tartalmát, csakúgy mint formát befolyásoló közreműködésre is visszavezetni. Ha szerzőnk ezt az elvet is figyelembe vette volna, vagy legalábbis mint módszere ellenpróbájára figyelmeztetett volna, elkerülhetnénk olyan helyek emlegetését, mint csak példaképpen a 115. oldalon a *Deliberatio* egyes könyveit befejező — szerinte „rímes metrikus formájú fohász” — „sit nomen domini benedictum, ex hoc nunc et usque in saeculum”. Amiről egyrészt tudnunk kell, hogy nem más, mint a 112. zsoltár 2. verse a *Vulgata* szövege szerint, másrészt meg egy régóta használt egyházi olvasmány-befejező formula, tehát nem föltétlenül következik, hogy „Gellért püspök stílusának díszítésére használja fel”. Nem mondhatunk mást a 123. oldalon az *Intelme* egy helyének idézésével kapcsolatban sem. Itt Horváth bizonyos stilisztikai szójátékokkal (adnominatio) díszített rímelést tulajdonít az *Institutio* szerzőjének. Ime: „Haec est fides catholica, quam sicut Athanasius dicit /nisi quisque fideliter firmiterque crediderit/ salvus esse non poterit/.” Ez a hely a „sicut Athanasius dicit” közbevetéstől eltekintve onnét van véve szó szerint, ahonnét valóban mondja magát: *A Symbolum Athanasianum*-ból. Ebben az összefüggésben kell megemlékeznünk egy Anonymus-idezetről is. (206. l.) „... ultra, Quam dici potest dilexerunt et in eodem loco /more paganismo/ occiso equo pinguissimo /magnum aldumas fecerunt/.” Nem lehet kétség affelől, hogy a „more paganismo” szövegromlás: „more paganismi” helyett. Talán csak a teljesebb rímelés miatt maradt „emen-dálatlan”?

Nem önálló és tanult példák nyomán induló megoldást kell látnunk annak az exclamatió-nak a bevezetésében sem, amit a szerző István király nagyobb legendájának 15. fejezetéből idéz: „O quantus luctus omnium/ sed maxime principum ...” (142. l.) Pannónia védőszentjé-nek a toursi Márton püspöknek Severinus-féle életrajzából való ez ilyenformán „O quantus luctus omnium/ quanta precipue lamenta monachorum ...”

Égészen különös és részletekbe menő kritikát kívánna a *betűrímek* vizsgálata. Horváth János számos és számtalan példát hoz arra, hogy középkori szerzői alliterációval is tudatosan díszítették szövegeiket. Ezeknek a helyeknek elég nagy részéről kimutatható, hogy az alliteráció nem keresett, hanem éppen *elkerülhetetlen* volt, vagy esetleg megkövesedett formulák és egyházi kifejezések átvételéről, „memoriter” alkalmazásáról lehet csak szó. Ime néhány példa „beati Benedicti” (133. l.) „successore sancti Petri principis apostolorum ...” (150. l.) in partibus Pannonie ...” uo. „prout petent” uo. „decebat discipulis” (167. l.), „... audito nomine Matris Misericordie mox perfusus lacrimis ...” (173. l.) „Philippus abbas auctoritate apostolica” (vo.: notarius auctoritate apostolica”) (180. l.) „prophetarum patriarcharumque” (189. l.) „versus Waradinum” (194. l.) Ha ezeket és az ehhez hasonló eseteket leszámítjuk, még mindig elég példa illusztrálhatja — joggal — a szerző téziséét. Hogy itt túlszalad a kellő határon, megint csak a formalista módszer ellensúlynéküliségében leli magyarázatát.

Mindez, amit eddig a rímes prózával kapcsolatban mondtunk, elbeszélő források, nem oklevelek szövegeire vonatkozik. Az előbbieknél inkább érvényesülhettek szöveg- és stílusformáló nagy irodalmi hagyományok, olvasott, hallott, vagy énekelt szövegek fordulatokat, ornamenseket emlékezetbe idéző és alkalmazásukat szuggeráló ereje és természetesen a jóhangzásnak, az „euphoniának” minden korban meglévő — tankönyvektől függetlenül is jelentkező — követelménye. Az oklevelek gyakorlatában, minthogy itt a szöveg *természetszerint* dísztelen és csak *tudatosan* díszített lehet, több és biztonságosabb tér nyílik a latin Kunstprosa-elméletek alkalmazására. Mégis hadd idézzük erre vonatkozólag is Bresslau óvatos szavait Horváth János

helyett: „Als Hilfsmittel der Kritik aber wird die Reimprosa sowohl bei den königlichen wie bei anderen Urkunden angesichts der weiten Verbreitung, deren sich diese Spielerei erfreute einerseits, und der Willkürlichkeit und Unregelmässigkeit ihrer Verwendung andererseits, nur mit grosser Vorsicht in Betracht gezogen werden dürfen.” Bresslau, i. m. 377.)

Igen figyelemreméltó mindaz, amit Horváth a ritmikus prózások emlékeiről mond. Ilyen vonatkozásban következtetései szilárdabb alapról is indulhatnak el, mint a rímes próza maradványainak bizonyítása. A ritmusképletek ugyanis sokkal kevésbé lehetnek véletlen jelenségek, mint a rímelés. Bár természetesen a tudatosság itt sem minden esetben mutatkozik meg kétségtelen bizonyossággal. Horváth fáradozásai viszonylag kevés klauzulát hoztak felszínre. Ezek egyrésznél, *nem is kis részénél*, valóban kétséget kizáróan bizonyítható a tudatos és tanult szerkesztési technika. Vannak azonban a felsoroltak között szép számmal olyan esetek is, melyeknél egyáltalában nem világos, hogy csak a prózaritmust-tanító könyvek hatására keletkeztek, mint Horváth János teszi. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a latin prózaritmus gyakorlati ismeretének lehetőségét egészen a középkor végéig megőrizték a klasszikusok, különösen Cicero (stylus Tullianus) és azugyancsak ritmikus szerkesztő egyházatyák olvasása. Ez a magyarázata annak, hogy Karoling-kor írói bolognai Hugo és társai tankönyvei előtt és azok nélkül is szép és elegáns ritmikus prózát tudtak saját használatra kialakítani. Ezek megint tovább olvasódtak a középkor későbbi századaiban és a grammatika ismeretének javulásával hozzájárultak, elég jelentős mértékben, a szebb és elegánsabb kifejezőmód iránti igény megerősödéséhez. Ez az igény hozta létre a XII. században a módszeres didaktika fejlődésének követelményeként is a dictamen-tanító tankönyveket. Tudnunk kell továbbá, hogy a ritmus nem csupán az oklevelek hitelességének megállapítására szolgált, hanem olvasmányok értékelésénél, elfogadásánál, vagy elvetésénél is közrejátszott. Ezért mondja Gerd Zerbolt von Zütphen, a németre fordítható könyvek felsorolásánál, hogy az egyházatyák könyvei közül csak azok tekinthetők hiteleseknek és teljesen elfogadhatónak, melyek „in stylo dictaminis”, az ő művüknek bizonyulnak.

Mindezekből következik, hogy itt egy nagy ezeréves *stiláris hagyománnyal* van dolgunk, melynek hatása mindazoknál, akik ezt a hagyományt képviselő és továbbvivő művekkel legalább bizonyos fokú tudatossággal álltak szemben, feltétlenül az utánzásra adott ösztönzést. Ez megtörténhetett akkor is, ha *egy szerző sem tanulta, hanem csak olvasta, vagy hallotta a ritmikus klauzulákat*. A ritmikus mondatvégeknek az a faja, melyet szerzőnk sajátosan magyarul nevez a trispondaicus, alighanem ilyen hatásokra vezethető inkább vissza, mint önálló, de a prózaritmus elméletét gondosan tanulmányozó kezdeményezésre. Ez a mondatvég ugyanis nemcsak a XIII. század magyar krónikásánál fordul elő és nem is csak olyan kis mértékben, mintahogyan W. Meyer nyomán Horváth is állítja. Legyen elég most ezúttal csupán Einhard, *Vita Karoli Magni*-jából idézni néhány mondatvéget: ornátus incedébat. c. 23 vége lectórem audiébat. c. 24. labóris impertivit. 25. o. sero inchoátus (c. 25 vége). Példákat máshonnét is idézhetnénk, mindenekelőtt azokból a szövegekből, melyeket a középkori iskolázás szerint — mint még Aeneas Sylvius is bizonyítja — kívülről kellett megtanulni. Ezek a collecták voltak. Csak egy-két példa: carére valeámus, genúit incarnátum, munere dirigámur, amóre robóremur, sémper muniámur, aduéra formidáre.

Nem hinném továbbá, hogy a szerző tételének bizonyításául szolgálhatna, inkább a véletlen szülte dictament példázza a XIV. századi minorita krónikájából az a hely, melyet krónikaíró „tudatos ritmizáló szándékának felismerésére . . . legalkalmasabb” kiindulópontnak tekint Horváth. Ezen a helyen hét sorban összesen három ritmikus klauzulát talál. Ezek: „celérius dividuntur. p. puero adheserunt . . . vérbo sed non fácto”. Közülök kettő minden esetre az előbb emlegetett fajtához tartozik. Ez, tekintetbe véve a körülményeket, bizonyításra még kevés lenne. Az érvet erősítse tehát a következő ritmikus mondatvég-sor: „viri válde magnifici (tardus) cum Johanne archiepiscopo Colocénsi (velox) et Andrea episcopo Agriensi (velox) Emericoespiscopo Waradiénsi (szabálytalan) Haab episcopo Vaciénsi (velox) Anthonio episcopo Chanadiénsi (szabálytalan) Nicolao episcopo Boznéusi (szabálytalan) et Jacobo episcopo Scepsénsi (szabálytalan).” (A klauzulák ritmizálása Horváth Jánostól.) A kitűnő szerző talán nem fogja túlzásnak venni, ha az ilyen idézetet teljesen szükségtelen túlbizonygatásnak minősítjük. Horváth János könyvével szemben sok és nem is jelentéktelen fenntartással élünk. Ennek szűk-élességét — úgy véljük — fejtegetéseink kellőképpen bizonyították. A tárgyi kifogások azonban a nagy szorgalommal, a páratlan kitartással létrejött úttörő művet illető elismeréssel mindenkor megférnek.

Mezey László